

Meir Ayali / GYERMEKKOROM A KISMARTONI JUDENGASSÉBAN

Kismartonban (Eisenstadt) a Judengasse harmincegy házból állt, s mint valami megfordított *dalet* betű nyúlt el a keleti végén álló két láncos oszloptól a nyugati végén álló házakig az „Irgalmas Fivérek” kórház mellett, majd onnan észak felé a régi temetőig. A délnyugati sarkon, az „utcára” nyíló kijáratnál, rácsos kapu zárta el az utat a forgalom elől szombatnapok és ünnepek előestéin ezek kimeneteleig, éppúgy, mint a kelet felőli kijáratnál a vastag, súlyos vasláncok. Gyermekkorom és ifjúságom idején a Judengasse „Unterberg-Eisenstadt” (Kismarton–Alsóhegy) néven még önálló község volt, és volt saját polgármesterünk is. Már gyermekként igen büszkéek voltunk erre a jogunkra, amely némi eleganciával színezte a zsidónegyed sajátos jellegét és mindennapi életének atmoszféráját.

Harmincegy ház: minden egyes kapun kis fa- vagy ólomtábla, amelyen a *samesz* naponta kétszer hármas kopogással – ta, ta, ta – jelezte, hogy elérkezett a reggeli, déli vagy esti ima ideje. Pontosan öt perccel az ima kezdete előtt a zsinagógában Feldmann úr megkopogtatta vastag fakalapácsával a lánc mellett álló, 1. számú ház – Gabriel háza – kapuját, majd újabb öt perc múlva az ezzel szemben, ugyancsak a láncnál álló, 31. számú háznál befejezte körútját. A 31. számú házat ma „Wertheimerhaus”-nak nevezik (joggal, mivel Samson Wertheimer rabbi építette), ez a Wolf család tulajdonában volt, ebben a házban volt a mi otthonunk. A ház kapuja a Judengasséra nyílt, ablakaink keletre néztek; onnan az Esterházy kastély tornyaira láttunk, a kastélykertre, s a nem messze elterülő erdő nyúlványaira. Fülemben van még a pacsirták éneke, ahogy nyári reggeleken a parkból és az erdőből odahallatszott, és emlékszem gyermekéveim gondtalan, vidám napjaira, amikor még a felnőttek sem sejtették, miféle emberarcú viperák jönnek majd elő a későbbi években. Az utca házai kicsinyek voltak, a legtöbb egyemeletes, egyszerű, szerény; némelyik azonban stílusában festői – a festők különös örömet leltek az „Obere Gasse” utolsó háza – annak is a felső része – festésében, a temető kapujától balra (ma ennek helyén van a kórház bejárata). Némelyik ház ajtószárnyaira korsóformákat véstek, azt jelezvén, hogy a tulajdonosok

léviták, akik istentiszteletek alkalmával a papok kezét mossák, mielőtt ez utóbbiak az emelvényre lépnek, hogy a népet megáldják. Úgy emlékszem, hogy ehhez hasonló reliefek még két ház kapuján megmaradtak.

A Wertheimer-ház mellett állt a „Strohhaus”, amelyben Akiba Eger rabbi született 1761-ben, aki a szétszórta Izraelt oktatta tanaival, s aki később, pozsonyi rabbi korában, responsumait így írta alá: „Akiba, a kismartoni Moses Güns rabbi fia.” Moses Güns rabbinak és családtagjainak a sírkövei még megvannak a régi temetőben, nem messze Kismarton leghíresebb rabbijának sírjától: ez MaHaRaM Asch, Meir Eisenstadt rabbi, a *Panim me'irot* (Fénylő arc) c. könyvek szerzője. Ha újabb vandálok nem jönnek, e sírok még sok generáció számára megtalálhatók lesznek.

Ezzel a házzal szemben állt a nagy zsinagóga (megkülönböztetendő a „kis iskolától”, amelyet Samson Wertheimer építtetett a saját házában; az én időmben abban csak nagy ünnepeken és különleges ünnepi alkalmakkor imádkoztak. Kurt Schubert professzor erőfeszítéseinek köszönhetően ezt most helyreállították. (A nagy zsinagógához tartozott a „községháza”, a rabbi lakása, a fürdőház és a *mikve*, továbbá a „siur-terem”, ahol Kismarton nagy rabbijai tanítványait oktatták. Itt tartotta Azriel Hildesheimer rabbi a híres *jesivá*-ját a múlt század közepén, mielőtt Berlinbe telepedett volna át, ahol is megalapította az ismert Rabbiszemináriumot. Gyermekkoromban még ismertem egyet a legutolsó kismartoni tanítványai közül: Azriel Wolf urat, egy idős agglegényt, akit áldott emlékü apám nagy tóratudósként tisztelt; benne egygé vált Tóra és életbölcsség. Óhozza küldött néha apám szombat délelőtti „meghallgatásra”.

Ez a terület – a zsinagóga és közvetlen környezete – volt a község életének központja. Itt gyűltek össze imára a hitközség tagjai hétköznapiakon éppúgy, mint szombat- és ünnepnapokon. A nagy ünnepeken családtagjaikkal együtt jöttek, azok is, akik a város más részeiben laktak, de a környező falvakból is érkeztek zsidók. Gyermekként csupán az ünnepélyesség szent légkörét éreztük meg, amely ezeken az összejöveleteken uralkodott; keveset tudtunk a szüleink és a többi ott imádkozó ember szívét eltöltő gondokról – neveléssel, megélhetéssel, egészséggel kapcsolatos gondokról. Együtt volt itt a hitközség minden tagja: kereskedők, kézművesek, hivatalnokok és tanárok, a borpincékben dolgozó munkások, orvosok és

Meir Ayali, „Meine Kindheit in der Judengasse in Eisenstadt”, in: K. Schubert, N. Vielmetti, M. Ayali, J. Reiss, *Das Österreichische Jüdische Museum* (Eisenstadt, 1988), 75–80. A szerző szíves engedélyével.

ügyvédek. Felöltve a *tallit*-ot, a nagy ünnepeken pedig a fehér *kittel*-t, eltűnt a köztük lévő társadalmi különbség.

Az ünnepeknek különleges hangulata volt a Judengassában. Komolysággal és szívbeli félelemmel telve jöttek az emberek újévkor és engesztelőnapon a zsinagógába, amint az oly napokon illik, amikor az embernek meg kell vizsgálnia lelkiismeretét, s aggodalommal szembenéznie az új évben reá váró sorssal. De már az ünnepeket megelőző hét folyamán a szeptemberi hűvös reggeleken, még a hajnalpír megjelente előtt, csöndesen lépdeltünk a zsinagóga felé, és mondtuk a *szlihot*-ot, a nagy ünnepekre készülöben. Úgy tűnt nekünk, gyermekeknek, mintha az egész világ nagy-nagy komolyságot öltött volna magára. De rögtön ezután jöttek a lombsátorünnep napjai, amikor minden udvarban lombkunyhót állítottak fel, *skhah*-hal, a tető jóillatú, zöld ágakból készült. A falakat mi, gyermekek díszítettük: színes csillagokkal, csillogó, színes papírból. Ezt a művészetet a zsidó népiskola kézimunkaóráján tanultuk, amely a „Strohhaus” udvara mögött állt. Ezen az ünnepen az őszi levegő már szőlő- és mustillattól volt terhes, melyet a körös-körül fekvő szőlőhegyek és a borpincék árasztottak. A lombsátrak ünnepének utolsó napja – a *Szimhat Tora* – amikor a Tóraszakaszok olvasása befejeződik és egyben újra elkezdődik – kárpótolt bennünket a lombsátorünnepet megelőző ünnepek mélységes komolyságért: vidám volt a hangulat! Minden gyermeket, még a kicsiket is, akik még nem töltötték be a parancsolatokat (*micve*) életkorát (ez a fiúknál 13 év – a ford.), felhívták a Tórához, s hogy az öröm még nagyobb legyen, diót és almát dobáltak a gyermekeknek, amikor a zsinagógába vonultak.

Ennek a szokásnak az eredetét – amelyet azután más gyülekezetben nem is láttam – nem ismerem. Talán két motívum egybeeséséről van itt szó: az egyik az, hogy a midrásokban a gyümölcsök szimbólumát Izraelhez hasonlítják, a másik pedig talán emlékezés az „aratási ünnepre”, amely a lombsátorünnep mellékneve? Mindenesetre nagy örömünk volt ezen a napon mindannyiunknak, gyermekeknek éppúgy, mint a felnőtteknek.

Majd eljöttek a hideg, havas téli napok, s köztük a *hanuka* ünnepe. Sötétedéskor minden házban meggyújtották az apró hanuka-gyertyákat az ablakpárkányra állított kis gyertyatartóban, amely egész évben a ládában vagy a polcon heverve várta, hogy a hanuka ünnepének nyolc napján majd betöltse feladatát. Ekkor – családtagjainkkal és néha meghívott barátainkkal együtt – asztalhoz ültünk és a jellegzetes hanuka-játékokat játszottuk, leginkább a bűgőcsigával, ezt nálunk *trendel*-nek (eredetileg „Drehdel”) nevezték. Néha a felnőttek egy másik asztalhoz visszavonulva ártatlan kártyajátékba kezdtek; tétje általában – mint ahogyan

a bűgőcsiga-játéknál is – dió volt. Ezt tudni kell, mivelhogy Kismarton községben a kártyajáték egész évben tiltva volt, és szigorú tilalom vonatkozott rá már MaHaRaM Asch idejében is, a XVIII. század elején. Ő annak idején több rendelkezést is hozott az erkölcsök megjavítására, ezek közül való volt az az asszonyokra vonatkozó tilalom is, hogy az új, „kreolin” divat szerinti ruhákat nem hordhatják. Az összes tilalmak közül a legszigorúbb mégis a kártyajáték tilalma volt, az én ifjúságom idején a zsidónegyedben nem kevésbé ügyeltek rá, mint a *kasrut*-törvényekre. Aki azonban engedett a játékszenvedélynek, megtalálta a kiutat, s barátaival titokban a szomszédos Kleinhöflein faluba ment, feltételezve, hogy a tilalom ott már nem érvényes. MaHaRaM Asch rendelkezései a hanuka-ünnep estéin viszont megengedték a játékot; éltek is ezzel az engedéllyel, még ha nagyon szerény formában is. Mivel olyan tilalom nincs, amely ha egyszer feloldották, érvényességét automatikusan visszanyerné, újbóli külön meghirdetés nélkül, a rabbi (a gyülekezeti elöljáró bejegyzésével) az engedély időtartamát néhány nappal meghosszabította. És emlékszem, amikor gyermekkorom idején a rabbi vagy az előimádkozó felment az emelvényre, s a tóratekerccs mellett állva bejelentette: „A kártyajáték *aszur* (tilos), *kebimé kedem* (mint korábban is volt!)” És így újból érvényessé vált a puritán tilalom, és komolyság töltötte be újra a Judengassét egészen az ádár hónapban (március) elkövetkező *purim* ünnepéig. Purimkor Hámán vereségét ünnepeltük, a világ összes antiszemitaíának ósatyjáét, és senki nem sejtette még, hogy micsoda sátáni, százsor veszélyesebb Hámán állt már akkor készenlétben, hogy a zsidó népet megsemmisítse és gyökerestül kiirtsa; s hogy a pusztítás hulláma éppen itt, a burgenlandi „hét község”-ben veszi majd kezdetét. Álarcunkat viselve boldog örömmel vettünk részt a purim ünnepi nyüzsgésében, s a purimajándékok szétosztásában is segítettünk szüleinknek; e szokásnak az volt a célja, hogy a barátságot erősítse a szomszédok között – így szólt számunkra a parancs Eszter könyvében. A mama tányérra tett néhány szem gyümölcsöt, édességet, csodás „linzerkifliket”, az egészszet színes zacskóba csomagolta, és így szólt: „Most elmégy a Bergerékhez. Mondd: 'Csókolom a kezét, és boldog purimot. A mama küldi az ajándékot’”, és éppígy a többi házban is, amelyekben természetesen mindenütt betartották ezt a fontos parancsolatot.

Elmúlt a tél, a hó elolvadt, és megérkezett a tavasz ünnepe: a *peszah*, az egyiptomi kivonulás, a szolgaságból a szabadságba való kivonulás ünnepe, amelyet áthatott a vágyakozás az azonnali megváltás iránt és az a hit, hogy már napjainkban eljön Illés próféta, a Messiás előhírnöke. Ez volt a nagytakarítás ideje is. Ilyenkor nem volt elegendő

a rendes heti padlósúrolás, takarítás és a szokásos mosás. Az egész házat fel kellett forgatni, kitakarítani, mosni, és súrolni tetőtől talpig, a legfontosabb pedig az volt, hogy a peszah ünnepére egyetlen morzsa kovászos étel se maradjon a házban. Néha új ruhát is kaptunk az ünnepre. Az egész utcát betöltötte a mosás és súrolás hangja, és tisztaság illata terjengett minden házban. És eljött a *széder*-este: a zsinagógában imádkoztak, majd összeültek a családok, és felolvasták a „Peszah éjszakai Haggadá”-t, az Egyiptomból való kivonulás történetét, éppúgy, ahogyan ezt az ünnepet atyáink megtartották évszázadokon keresztül. Az egész család késő éjszakáig énekelte a peszah ünnepi énekeket, szabadságunk ünnepének dalait; az egyik gyermek szélesre tárta az ajtót, hogy ez is jelezze a szabadság érzését, továbbá Illés próféta megjelenésére várva, akinek jövetele egyre késett. A négy pohár kiürítése ezen az estén – ami az egyiptomi kivonuláskor elhangzott négy, szabadításra vonatkozó kifejezést jelképezi: „kiviszlek titeket” (Egyiptomból), „megszabadítalak titeket”, „megmentelek titeket”, „(népemmé) fogadlak titeket” (Ex. 6,6-7) – még a kis mennyiség elfogyasztása is a fejünkbe szállt, így aztán, hogy fejünk kitisztuljon, éjfél tájban rövid sétát tettünk a kastélytér felé. És bár az osztrák borteremő vidék centrumában lakunk, soha egy részegyet nem láttam a Judengassén, még a purim-ünnepkor sem.

Így ünnepelték a Judengassén élő családok a többi ünnepeiket is, és ezek az ünnepek mély nyomokat hagytak fiatal lelkünkben. Természetesen az én leírásaimba némi túlzott idealizálás is vegyül, ez a távoli gyermekkorra való emlékezés következménye. Akkor sem maradtak azonban rejtve előlünk azok a veszélyek, amelyek szüleink feje felett időről időre fenyegetőleg megjelentek. Gyermekkoromban éltek még közöttünk idős emberek, akik emlékeztek a tisztaeszlári vérvádra, és a náci kirakataiban – és ezekből egyre több lett – a *Stürmer*-ből vett gyilkos célzások jelentek meg. Miután mi, gyermekek, puritán erkölcsi nevelésben részesültünk, és a *kasrut* szigorú vallási törvényei szerint tilos volt húst ennünk, mielőtt a vért abból szózás útján eltávolították, el sem tudtuk képzelni, hogy szomszédaink közül bárki – hiszen semmi rejtegetnivalónk nem volt előttük, barátságban és békességben éltünk velük, a város előmenetelén munkálkodva – hitelt adhatna ilyen esztelenségnek.

Ifjúságom idején a vallásos életnek nem minden területén folyt már úgy az élet, mint korábban. A Judengassén, amelynek szombatonként mindkét kijárata le volt zárva a forgalom elől – vasláncsal az egyik végén, rácsos kapuval a másikon –, magától értetődőleg zárva voltak a boltok. A város központjában azonban, a „Hauptgassén”, a zsidók egyes üzleteket már nyitva tartottak szombatonként is, nehogy jövedelmük túlságos hátrányt

sz szenvedjen. Vallási intézményeit tekintve sem volt már Kismarton ugyanaz, ami a korábbi évszázadok folyamán, amikor tanainak világossága megszire sugárzott. Áldott emlékü apám efelett érzett aggodalmát a néha-néha ajkáról felszálló sóhaj jelezte.

Egészeben véve azonban a Gasse még őrizte hangulatát az én gyermekkoromban. Így tökéletesen működtek még a jótékony-ság, támogatás és kölcsönös segítség intézményei. A Judengassén nem sok gazdag élt már ekkor a Wolf családon kívül, amely bőségesen adakozott a gyülekezet pénztárába és a hitközség intézményei részére; a gazdasági válság azonban rajta is nyomot hagyott. De a községnek minden tagja részt vállalt az intézmények terhéből, és ahol szükség volt rá, személyesen nyújtottak segítséget. A *Chevra Kadisa*, amelyet nyilvánvalóan azzal a céllal alapítottak, hogy a halottakról és temetésükről gondoskodják, az élőknek is segítségére volt betegség vagy egyéb baj esetén.

Gyermekkoromban még voltak – minden eshetőségre készen – (üres) betegszobák az „Obere Gassén”. Mesélték nekem, hogy sok-sok évvel azelőtt, hogy megszülettem, kolera dühöngött Kismartonban, és sok beteget szállítottak ezekbe a betegszobákba. Nem tudom, mennyire hitelesek azok a történetek, amelyeket ezzel kapcsolatban Adolf Gabriel úrról, a *Chevra Kadisa* előljárójáról meséltek. Ismertem őt fiatal koromban, láttam, hogyan botorkált, erősen rövidlátó lévén, végig a Gassén. Öregemberként is még – tiszteletbeli hivatalánál fogva, természetesen – hűségesen ellátta feladatát a *Chevra Kadisa*-ban. Azt mesélték róla, hogy a kolerajárvány idején a kis „kórház” betegének ágyától el nem mozdult, ápolta, etette őket, s maga gondoskodott arról, hogy akik meghaltak, el legyenek temetve. Szinte hihetetlen, micsoda testi, lelki és erkölcsi erő lakozott abban a kis sovány és egyszerű emberben. Néha kinevettük azért, ahogyan számolt, amikor bementünk a boltjában, ahol (jóformán) nem volt áru, sem vevő, és láttuk, hogyan olvassa a *Neue Freie Pressét*-t, amely rövidlátása miatt gyakorlatilag a szemüvegéhez ért, s a szájában égő cigaretta lyukat égetett bele. A jótékony-ság és kölcsönös segítség intézményeiről – ahogyan azok az én ifjúságom idején még fennállottak – kívánatos volna még további részleteket is elmondani, mert ezek bizonyosságot tennének azok különleges jellegéről és a *micve* alapelvéről, amelynek szellemében minket felneveltek. A jótékony-ság döntő eleme az volt, hogy olyan formában gyakorolják, amely a rászorulókat nem szégyeníti meg. Úgy emlékszem, hogy a Samson Wertheimer rabbi zsinagógájának a bejáratánál a jótékony-sági persely fölött még fel vannak vésve a Mem, Bet, Jod és Alef kezdőbetűk, amelyek akrostychont alkotnak a Péld. 21,14 szerint: „A titkon adott ajándék elfordítja a haragot.”

Jellegzetesnek mondható e tekintetben az a jótékony-sági persely, amelyet a Chevra Kadisa tagjai az asztalra helyeztek a gyászolók házában. Már sok pénzdarab volt benne, amikor – nyitva (!) – a gyászolókhoz vitték. És természetesen mindenki, aki eljött, hogy a gyász hete alatt őket vigasztalja, pénzéből valamennyit titokban bedobott a felső oldalon lévő nyíláson keresztül; ki-ki amennyit tudott. A cél az volt, hogy a gyászoló család, amely a gyász hét napja alatt nem tudta ellátni munkáját, este minden ellenőrzés nélkül kiemelhesse a kasszából a megélhetéshez szükséges teljes összeget. A Chevra Kadisa elöljárói soha nem ellenőrizték a persely tartalmát, és nem csodálkoztam volna, ha a húszas években a persely fenekén a Habsburg császárság idejéből való érméket találtam volna.

Emlékezetembe különösen erősen bevésődött egy bizonyos esemény, amelynek értelmét csak évekkel később fogtam fel. Egy este meglátogattak minket N. úr, egy jó módú, idős ember, aki megtakarításaiból tisztelen élte. Sohasem tartozott apám szorosabb baráti köréhez, és sohasem tett látogatást nálunk. Azt kérte, hogy apámmal négyszemközt beszélhessem. Sok évvel később sem tudtuk e titokzatoskodás okát. Csak évekkel után, hogy N. úr gyermektelenül elhalálozott, fedte fel titkát apám: miután csődbe ment az a bank, amelyben N. úr a megtakarítását tartotta, nagy szegénységben maradt. Azt sem tudta, a következő hónapban miből élhetne meg, a jótékony-sági pénztárhoz folyamodni pedig szégyellte volna. A Wolf család egy titkos jótékony-sági alapjának segítségével – amelynek apám a kezelője volt – elérte apám, hogy N. úr élete végéig egy meghatározott havi járadékot kapjon, anélkül, hogy a községben bárki változást vehetett volna észre társadalmi helyzetében.

A jótékony-sági alapon való részvétel senkit nem mentett fel a személyes jócselekedet alól. A Chevra Kadisa elöljárói és mások természetesen önként végezték feladataikat, ami sokszor fáradtsággal és tetemes időráfordítással járt. Egy *micve* teljesítése inkább érdem volt, mint komoly kötelesség. Körülbelül tizenöt éves voltam, amikor áldott emlékű apám újoncként bevezetett a Chevra Kadisába. Pár száz schilling beíratási díjat kellett fizetnie, s miután a Chevra elöljárói felvételemet igazolták, szombaton felhívtak a Tórához és a Haftára olvasásához. Mik voltak ettől kezdve jogaim és kötelességeim? Néhány hét elmúltával értesítést kaptam: az öreg Moritz Machlup úr súlyos beteg, s miután leánya is idős, nem tudja ápolni. Az erre következő éjszakát az ágya mellett kellett töltenem, és mindenben segítenem neki, amire csak szüksége volt. Machlup úr korábban régiségkereskedő volt, a gazdasági válság éveiben azonban őt is elszegényítették. A Chevra Kadisának módjában állt, hogy felfogadjon ápolásra egy asszonyt, de

akkor hol a *micve* („jócselekedet”) személyes betöltése? Mit sem segített áldott emlékű anyám tiltakozása, hogy a „gyerekekre” ilyen nehéz feladatot bíznak; – érettségem és a rábízott felelősség tudatában mentem az idős ember házába, és ápoltam őt egy vagy két éjszakán keresztül.

Egyik reggel, amikor a ház kapuján a reggeli imára hívó fakalapács hangját meghallottuk, feltűnt, hogy három ütés – ta, ta, ta – helyett csupán kettő szól. „Úgy látszik, meghalt Machlup úr az éjjel”, szölt apám, mert ez volt a jele, hogy mostantól fogva egy imádkozó hiányzik majd a zsinagógából.

Korai gyermekkorom idejéből még egy kép tolu emlékezetembe. Még hatéves sem voltam, amikor anyám betegsége miatt az egész telet nagyanyámnál és nagyapámnál Lackenbachban (Lakompak) töltöttem. A lakás közelében élelmiszerboltjuk volt, nagyapám azonban nagyon sokat foglalkozott a község gondjaival, ahol hosszú éveken át szolgált elöljáróként. Sűrűn havazott, én a barátságos szobában az ablaknál elhelyezett heverőn térdeltem, és néztem a fehér takaróval borított utcát, és a kabátjaikba burkolózó járókelőket. Akkor egyszer csak egy fával megrakott kocsi haladt el előttünk, a kocsis mellett nagyapa ült; gyapjúsapkája fedte fejét és arcát. A kocsi megállt, és nagyapa a kocsissal együtt felvágott fát rakott le bizonyos házak mellé. Nagyapa az üzlet vezetését néhány órára nagymamára bízta, és fát osztott ki azoknak a családoknak, amelyek e segítség nélkül a hideg téli időben nem tudták volna fűteni szobáikat.

Ha a Judengasse összes szokásairól és a község tagjairól mind beszámolnék – tetteikkel kitűnő férfiakról és egyszerű emberekről, akik nem játszottak különösebben fontos szerepet – még sok-sok ív papírt tele kellene írnom. Mind eltűntek hirtelen – egy gonosz kéz elpusztította őket. Megvigasztalna, ha tudhatnám, hogy mindannyian útra kelhettek, személyes javaikat, könyveiket, szokásaikat magukkal vihették és emelt fővel elmenekülhettek. A legtöbbjük sorsa azonban nem ez volt. Szomszédaik szeme láttára, akikkel és akiknek felmenőivel évszázadokon át egymás mellett laktak, bántalmazták, magalázták és elűzték őket. Legtöbbjüket útközben vagy a megsemmisítő táborokban megölték; voltak, akik öngyilkosságot követtek el. Fájó szívvel emlékezem a kitűnő Pap doktorra, akit az „orvosi tanácsos”, majd az „egészségügyi tanácsos” címmel tüntettek ki a város egészsége érdekében szerzett fontos érdemeiért. Ki nem ismerte sovány alakját, aszketikus arcát, fénylő kopaszágát, amint házról házra futott, gyógyulást hozva – fizetség nélkül is. Senki nem emelte fel tiltakozó szavát, amikor megverték, és arra kényszerítették, hogy kövekkel megrakott talicskát húzzon minden cél nélkül a város utcáin, és minden sarkon megalázták. Nagy nehe-

zen eljutott Olaszországba, ahol öngyilkos lett. S ki ne emlékeznék közülünk Wolf Sándorra: a mai napig senki sincs, aki Kismartont úgy szerette volna, aki pénzével és saját két kezével kutatta történetét, fölfedezte római korabeli múltját, s megalapította híres múzeumát. Mennyi megaláztatást kellett elszenvednie, míg sikerült, teljesen elszegényedve elmenekülnie és Izraelbe eljutnia!

Nekem ezekben a szenvedésekben nem volt részem, mert a harmincas évek elején, szinte még gyermekként, elhagytam Kismartont, Ausztriát, ahol őseim évszázadokon át éltek, és csatlakoztam *Erec Jisraél* úttörő csoportjához.

Nagy szeretettel gondolok erre a községre, nagyságára és kicsinségeire. A sötét történelmi események azonban oda vezettek, hogy Kismarton az én agyamban különvált földrajzi valóságától, és valahol egy távoli szférában lebeg. Csak Kurt és Ursula Schubert segítettek a visszatérésben, és abban, hogy újra valóságosnak érezhessem.

LUKÁCS ILONA FORDÍTÁSA

KÖBÁNYAI JÁNOS FOTÓJA

Pierre Genée /

A BURGENLANDI ZSIDÓK ÉS ZSINAGÓGÁK

A burgenlandi zsidók története szorosan kapcsolódik a vidék kulturális és gazdasági fejlődéséhez.

Az első írásos említés egy, a mai Burgenland területén élő zsidóról a XIII. századból származik. A Magyarország és Ausztria közötti békeszerződés keretében két magyar birtok – Ór és Pecsényéd (Wart és Pötsching) közelében a határnál – került zálogként egy Teka nevű zsidó kezébe. Még egy további tudósítás is maradt ránk az 1263. évből. Ebből megtudjuk, hogy egy bizonyos Magister Wyd a nyugat-magyarországi Moosburg (...) megyében fekvő Csatár kolostorának kártérítést fizetett, miután – mint a kolostor védnöke – a rábízott értékes Bibliát a zsidó Farcasius de Castro Ferreónál elzálogosította.

A XIV. században a zsidók már valószínűleg tekintélyes szerephez jutottak a vidék gazdasági életében. Bizonyára számos nagyobb községben is laktak ekkor már a területen, mindenesetre tevékenységük Kismartonból (Eisenstadt), Bécsújhelyből (Wiener Neustadt) és Sopronból (Ödenburg) kiindulva a tartomány egész északi részére

kiterjedt, a déli részen pedig felölelte Eisenberget, Pinkamündöt és Szombathelyt (Steinamanger).

A XV. század végén rosszabbra fordultak a dolgok. Az egymást érő háborúk miatt a népesség nagyon elszegényedett, pénzszükségletét megpróbálta a zsidóktól kért kölcsönökből fedezni, a hitelezők pedig a visszafizetési feltételek bizonytalansága miatt kénytelenek voltak a kockázat díját jelentősen emelni. Sopronban mindjárt Corvin Mátyás király halála után vihar kavardott a zsidók körül. Minden jogi alap nélkül börtönbe csukták őket, úgyhogy kénytelenek voltak az adósságokat semmisnek nyilvánítani. Ez a helyzet akkor sem javult, amikor 1496-ban Bécsújhelyből elűzött zsidók kértek menedéket Sopronban.

1526-ban, a mohácsi csata után, a zsidókat az özvegy királyné beleegyezésével kikergették Sopronból és Pozsonyból. Az elűzöttek egy része letelepedhetett Kismartonban, Nagymartonban (Mattersdorf), Lakompakban (Lackenbach) és Kabolodon (Kobersdorf). Az alsó-ausztriai kamarai kiutasítási rendeletekben (1544–1625) kivételt képeztek a kismartoni zsidók, amiből arra lehet következtetni, hogy Kismarton később is több alkalommal szolgált a menekülés helyéül.

A XVII. század az Esterházyak jegyében telt el. A hercegi családnak köszönhető az ún. Hét Szent

Eredetileg megjelent a *David. Jüdische Kulturzeitschrift* (Wien) 1 (1989), 3. sz.-ban, 6–13. old. A szerző szíves engedélyével.